

Egy dél-alföldi mezőváros gazdasági kapcsolatai a 18. században

MÓD LÁSZLÓ

(Kosztá József Múzeum, Szentes)

„... a mobilitás átmenetileg a falvakban is rendkívül magas volt, nemcsak a mesterlegények, hanem a cselédek és szolgálók is helyel-közzel szabadon mozogtak, illetőleg a paraszti javak birtokosai gyakran cserélődtek. Főleg a háborúk és járványok után jelentkezett erős külső bevándorlás; így a népesség az évszázadok folyamán csaknem mindenhol többször is kicserélődött. Kiderül az is, hogy a falvakat – legalábbis a területükhöz tartozó – városokhoz intenzív kapcsolat fűzte, mely lehetővé tette a szellemi és tárgyi javak cseréjét.”¹ E mondatokkal jellemezte Hermann Bausinger A népi kultúra a technika korszakában című munkájában a német falvak térbeli kapcsolatrendszerét, vagyis azt a viszonyt, ami a környező és távoli településekhez fűzte őket. A falut zárt organizmusként felfogó, hagyományos elképzelésnek ellentmondanak azok a vizsgálatok, amelyek számos ponton új megvilágításba helyezik az eddigi eredményeket, és újragondolásra készítetik az e témával foglalkozókat.

Az utóbbi években, évtizedekben a Magyarországon folyó néprajzi kutatások is rávilágítottak arra, hogy a korábban zártnak és mozdulatlanak minősített paraszti közösségek a mostoha közlekedési viszonyok ellenére is rendkívül szerteágazó kereskedelmi-gazdasági tevékenységet folytattak. Szilágyi Miklós Gyoma,² Mezőberény³ és Túrkeve⁴ példáján bizonyította, hogy a 18. század második és a 19. század első felében a vizsgált mezővárosok korántsem minősültek zárt, befelé forduló közösségeknek. A falusi lakosság külső kapcsolatrendszerét Barta János⁵ és Nagy Molnár Miklós⁶ a népi emlékezet alapján vizsgálta. Kutatási eredményeik arról tanúskodnak, hogy egy-egy település kapcsolatai rétegzettek voltak. A falusi közösségek tagjai nemcsak a legközelebbi, hanem az akár több napi járóföldre fekvő vásárokat is rendszeresen felkeresték. Novák László Nagykőrös vizsgálata kapcsán a város területi kapcsolatait tárta fel részletekbe menően. Kutatásai rávilágítottak arra, hogy a demográfiai, migrációs folyamatok és a gazdasági kapcsolatrendszer szoros összefüggésben állt egymással.⁷ A közelmúltban számos feldolgozás látott napvilágot az 1770-es évek elején, a Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor felvett paraszti vallomások adatait alapul véve.⁸ E forrásokból kitűnik, hogy a vásározás nemcsak közeli településeket,

¹ Bausinger, Hermann 1995. 53-54.

² Szilágyi Miklós 2002. 299-314.

³ Szilágyi Miklós 1995. 124-133.

⁴ Szilágyi Miklós 1993. 201-220.

⁵ Barta János 1977. 83-93.

⁶ Nagy Molnár Miklós 1985. 133-147.

⁷ Novák László 1978. 12-29.

⁸ Takács Péter-Udvari István 1989. 359-381., 1991a. 195-207., 1991b. 209-225., 1993. 171-180., 2000. 87-125.

hanem sok esetben egymástól messzire lévő vidékeket is összekapcsolta. Érdemes megemlíteni Udvari István és Viga Gyula közös tanulmányát is, amely Sáros megye vásározási kapcsolatait mutatja be.⁹ A Magyar Néprajz VIII. kötete külön fejezetet szentel a téma vizsgálatának „Kapcsolatok a külvilággal” címmel. A bevezető sorokat követően Szilágyi Miklós sorra veszi a 17–20. századi migrációs folyamatok fő irányait, a táji munkamegosztás kérdéseit, amelyek jelentékeny hatást gyakoroltak a kapcsolatok rendszerére.¹⁰ Az 1828-as országos összeírást alapul vevő munkák ugyan nem az általam vizsgált időszak gazdasági-társadalmi viszonyait taglalják, ám kutatási eredményeik számos tanulsággal szolgálnak.¹¹

Szentes a többi alföldi mezővároshoz hasonlóan a 18–19. század folyamán kiterjedt és intenzív kapcsolatokkal rendelkezett.¹² A város lakossága ebben az időszakban igen gyakran fordult meg a Kárpát-medence távoli vidékein, amelyekkel szoros gazdasági-kereskedelmi együttműködésben állt. A gazdasági kapcsolatokon kívül a szentesieket rokoni szálak is fűzték jónéhány alföldi településhez. 1740 és 1800 között a város református lakói szívesen házasodtak hódmezővásárhelyi, kecskeméti, nagykőrösi, öcsödi és tiszasasi kálvinistákkal.¹³ A 18. század második felében a szentesi katolikusok leggyakrabban csongrádi, hódmezővásárhelyi, kunszentmártoni és szegvári pápistákkal kötöttek házasságot.¹⁴

A szentesiek számos alföldi mezővárossal szoros vallási kapcsolatban álltak. Gyakran érkeztek a városba Debrecenből, Kecskemétről és Nagykovácsról lelkészek, diákok és iskolamesterek, de jópár szentesi gyerek is megfordult az említett települések iskoláiban.¹⁵ Az állami és a földesúri terhek is gyakran kisebb-nagyobb távolságok megtételére készítették a szentesi lakosokat.

A török időkben több alkalommal elpusztuló települést a 18. század folyamán az ország különböző részeiből érkező családok népesítették be újra. A migráció révén Szentes kapcsolatba került a kibocsátó települések népességével, amelynek egy része a könnyebb megélhetés reményében hagyta el eredeti lakhelyét. Jónéhányan érkeztek Kecskemétről és Nagykovácsról, ahol a török időkben számos szentesi család¹⁶ talált magának menedéket: „*Legközelebb midőn 1699 Esztendőben a Törökkel békesség lett, a Tartomány ujabbán kezdetvén megültetni, valamint Makó és Vásárhely; ugy Szentes is a Tiszántúl lévő szomszéd városoknak Kecskemétnek és Kőrösnek lakosaikból kezdett jobbjára megszaporodni.*”¹⁷ A két előbb említett településen kívül „jöttek ide

⁹ Udvari István-Viga Gyula 1993. 165-200.

¹⁰ Szilágyi Miklós 2000. 830-865.

¹¹ Bácskai Vera-Nagy Lajos 1984., Erdei Aranka 1986.

¹² Szentes város gazdasági kapcsolatai a XVIII. század második felében címmel közöltem a témával foglalkozó tanulmányomat a Dömötör János 80. születésnapja alkalmából összeállított kötetben. A kézirat lezárása után számos új adalékkal sikerült kiegészítenem az eddigi kutatási eredményeket, amelyek lehetővé tették a vizsgálat időbeli határainak kiterjesztését. Éppen ezért döntöttem úgy, hogy az átdolgozott változatot újból publikálom. Mód László 2002. 77-95.

¹³ Papp Imre 1971.

¹⁴ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fióklevéltára (a továbbiakban: CsML SzF) Mikrofilmtár. 208. 51/12. A Szentesi Római Katolikus Egyház Házassultjainak Anyakönyve 1751. január 24-1844.

¹⁵ Sima László 1914. 175

¹⁶ 1688-ban Nagykovácsra mintegy negyven család költözött Szentesről. Novák László 1978. 23.

¹⁷ A Szentesi Refor. Ekklesia Históriaja I. 4.

felső tót vármegyéből szolgálni s itt maradtak. A vallási üldözés miatt sokan bújdosnak ide Dunántúlról, meg az egri püspök megyéjéből, s még Csehországból is, minemű volt a Fekete Cseh familiának ide származott nagyatyjuk, kinek még unokáin is látszik a tisztas cseh ábrázatnak maradványa.”¹⁸ A város katolikus népessége Németországból, valamint a Mátra-vidékről telepedett Szentesre a 18. század közepén.¹⁹

A város külkapcsolatainak felvázolásában a korabeli írásos dokumentumok segíthetnek, amelyekben gyakran történik említés ezekről a viszonyokról. A levéltári források közül talán a bírói számadások használhatóak leginkább. A főbíró által készített kimutatások részletesen közlik a város éves kiadásait és bevételeit, amelyek között rendszerint azt is feltüntetik, hogy hol értékesítették vagy vásárolták a különböző áruféleségeket, felszereléseket. Az 1742-es esztendővel induló tanácsülési jegyzőkönyvek az előző forráscsoporthoz képest viszonylag kevés adattal szolgálnak. Különösen gazdagok viszont a tanácsi iratok, amelyek jelentőségét elsősorban az adja, hogy bennük főleg az egyéni kapcsolatok rendszerére találhatunk utalásokat.²⁰ A 18. században az úriszék előtt lefolytatott perek is jónéhány esetben említést tesznek a szentesi lakosok külkapcsolatairól.²¹ Gazdag forrásanyagra bukkanhatunk a helybeli református egyház múltját bemutató kéziratos munkában, amely a 18. századra vonatkozóan tartalmaz értékes adatokat.²²

A rendkívül szerteágazó kereskedelmi és gazdasági kapcsolatrendszer kialakulásában jelentékeny szerepet játszott a település kedvező földrajzi fekvése. A Tisza, a Kurca és a Körös a vízi szállítást és ezáltal a messzi vidékekkel történő összeköttetést biztosította. A szárazföldi közlekedés szempontjából a Böldi-rév²³ kulcsszerepet töltött be. Az ország középső részéről induló utak ezen az átkelőhelyen keresztelték a Tiszát, majd a város határában ágaztak el Arad és Csanád felé. A település e kedvező földrajzi fekvésnek köszönhetően a térség közlekedési csomópontjává vált, amely nagy mértékben elősegítette a szentesiek kapcsolattartását a Kárpát-medence távoli vidékeivel.²⁴

¹⁸ Az 1992-ben kiadott kötetben a szentesi református lelkész vezetékneve egy 's' betűvel szerepel. Éppen ezért a lábjegyzetekben én is ezt az írásmódot követtem. Kis Bálint 1992. 310.

¹⁹ Nyíri Antal 1977. 71-79.

²⁰ 1762 és 1815 között a földesúr bevonta a jogszolgáltatásba Szentes mezőváros tanácsát, és hozzájárult a városi törvényszék felállításához. A bíróságon a főbíró elnökölt, a tagságot pedig az esküdtek alkották. A törvényszék első fokú bíróságként működött, fellebbezési fóruma pedig az uradalmi úriszék volt. Barta László-Labádi Lajos 1995. 42.

²¹ A Harruckern család úriszéke rendszeresen ülésezett Szentesen. Polgári és büntetőperekben volt illetékes a törvényszék. Barta László-Labádi Lajos-Takács Edit 1986. 94.

²² A Szentesi Refor(mátus) Eklklésia Históriaját még a 18. században kezdték el írni. A munka két fő részre oszlik. 1748-ban Béli István kezdte lejegyezni a református egyház történetét. Tevékenységét Gál István folytatta, aki a város eseményeit 1764-ig követte. A kéziratot Szentmiklósi Sebők Sámuel gondozta tovább, majd Kiss Bálint fejezte be. Filep Antal 1973. 173.

²³ Az átkelő már a középkorban jelentős forgalmat bonyolított le, ami elsősorban azzal magyarázható, hogy fontos útvonalakat kötött össze. A révet I. Géza a garamszentbenedeki apátságának adományozta. A Rákóczi-féle szabadságharc idején a császári csapatok az átkelőhelynél vertek hidat a Tiszán. Szikszai Mihály 2000. 185.

²⁴ A középkorban a Tisza jobb partján Szolnoktól Alpáron, Csongrádon és Szeren át vitt az út Szegedre. A Körösök mentén húzódó út Szarvastól a Kórógy mellett vitt Szentesig, majd a Böldi-révnél keresztelte a Tiszát és Csongrád alatt torkollott az előbb említett útba. Szentesről déli irányba, a Vásárhely felé vivő út

Szentes a 18. században

A török idők alatt több alkalommal elpusztuló és újratelepülő város 1720-ban a Harruckern család tulajdonába került. A település fejlődése szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy a délvidéki törökellenes hadjáratok idején Harruckern György a császári hadak élmezőjébe került. A Szentest benépesítő családokat a földesúr jelentős kedvezményekben részesítette: állami adójukat megelőlegezte, kötelezettségeiket 2-3 évre elengedte, az egyházi tizedet megváltotta és örök időkre jobbágyainak ajándékozta. Fontos kedvezménynek számított a vallásszabadság biztosítása, ami a református lakosság számbeli gyarapodásához nagymértékben hozzájárult. A város lakói szabadmenetelűek lettek, a földesúri szolgáltatásokat pedig szerződés alapján készpénzben, azaz *taksában* rótták le. 1721-ből maradt fenn a földesúr és a község között létrejött első megállapodás, amely három évre szólt és évi 800 forintban állapította meg a fizetendő pénzüsszeget. Ennek fejében a Harruckern család fölmentette a település lakóit a földesúri szolgáltatások alól, és a város szabadon használhatta a veresegyházi, a bökényi, a fábiáni és az ecseri pusztát. Szentes fejlődéséhez nagy mértékben hozzájárult az is, hogy Harruckern János György 1730-ban három országos vásár tartására szóló privilégiumot eszközölt ki III. Károlytól. Harruckern János György halálát (1742) követően fia, Ferenc lett Szentes földesura. Igyekezett folytatni apja városfejlesztő politikáját, az ő nevéhez fűződik többek között a katolikus családok betelepítése is. Az 1759. évi összeírás szerint a városban 794 családfő élt, azaz a lakosság lélekszáma megközelítette az 5000 főt. Az úrbéres adó alá eső jószágállomány mennyisége jelentős állattartásra vall, ami ebben az időszakban a lakosság fő megélhetését jelentette. 1773-ban a városban már 7249 lakost vettek számba, akik közül 5283 református, 1901 katolikus, 49 evangélikus és 16 görögkeleti vallású volt. Harruckern Ferenc 1775. november 14-én bekövetkezett halálát követően Szentes a Károlyi család tulajdonába került. Az urbárium bevezetése után kötött úrbérpótló szerződések véget vetettek annak a gyakorlatnak, hogy a város egy összegben váltsa meg szolgáltatásait, és a földesúr ne avatkozzon bele a község ügyeibe.²⁵ Az úrbéres telkeken Szentesen mintegy 535 gazda osztozott. Ebben az időszakban a város közigazgatásában a telkes gazdák játszották a fő szerepet. Közülük került ki a 12 esküdtből (1748-tól 24 lett a számuk) álló városi tanács, amely a községet mint jogi személyt képviselte a földesúri, a vármegyei és az országos hatóságok előtt, irányította a település belső ügyeit, valamint ellátta az első fokú bíraskodást a polgári és a büntető perekben. A földesúri terhek növekedése elsősorban a Károlyiak nevéhez fűződik, akik hatalmuk kiterjesztésére és a város jogainak megnyirbálására törekedtek. Az 1790-es évek végétől az uradalom egyre több szolgáltatást követelt a várostól. A Károlyi család igyekezett kiterjeszteni befolyását Szentes belső életére. Erőteljesen beleszólt a városi tanács és a hivatalnokok választásába, a 24 tagú tanács létszámát pedig a felére csökkentette.²⁶

Makó, Csanád, majd Temesvár felé haladt. A település tehát már ekkor közlekedési csomóponttá vált. Paszternák István 2000. I. 78.

²⁵ Labádi Lajos 2000. I. 122-127.

²⁶ Labádi Lajos 1995. 8.

A város gazdasági kapcsolatai

A szentesiek a faanyag (fenyőfa) nagy részét Szolnokról szereztek be. Szinte minden esztendőben jelentős mennyiségű fenyőfát szállítottak a városba, amit a településen folyó építkezésekhez használtak.²⁷ Az 1796/97-es számadások szerint a tanács a szolnoki Szakáts János kereskedőtől 230 szál fenyődeszkát vásárolt, amit az ún. kisebb Notariális ház kerítésének javításához használtak fel.²⁸ A bírói számadáskönyvekben az 1740-es években gyakran felbukkan egy Újvári nevű személy, aki Tokajban lakott és feltehetőleg fakereskedelemmel foglalkozhatott. A város több alkalommal is vásárolt fenyőszálat tőle.²⁹ Kisebb mennyiségben Csongrádról³⁰ Komáromból³¹ és Makóról³² is hoztak fát Szentesre. Tölgyfát a Tiszahátról valamint a Körös vidékéről szállítottak a településre. 1786-ban Tóth István ment az Erdőhátra³³ fáért, ami arra utal, hogy e tájegységgel is állandó kapcsolatban álltak a szentesiek: „Ezelőtt 5. esztendővel az Erdőhátra mérvén külön külön egy egy tsapatbéli fát szerzettünk olly véggel hogy mihelyest a víz meg fogna áradni azonnal bérakjuk s le hozzuk. melly fát minekutánna a Körösre Le szállítottunk volna úttya; az az vize nem Léven kéntelenítettünk azon modon ottan hagyni.”³⁴ 1796/97-es gazdasági évről tudósító számadáskönyv szerint Nagy János tiszaháti lakostól 24 darab tölgyfát vásárolt a tanács 66 forintért.³⁵ A fát Szentesre rendszerint vízi úton, a Körösön³⁶ és a Tiszán³⁷

²⁷ A Tisza mentén a középkor folyamán fontos sóelosztó központok alakultak ki, ahonnan a folyó hátán leúsztatott sót az ország központi területei felé szállították tovább. A 18. század első felében Szolnok hídvámja a kincstár számára jelentős jövedelemforrássá vált. A szolnoki sóraktár a sókamara összes bevételének közel 1/8-át adta. A tutajoknak köszönhetően a városban jelentős fafeldolgozó üzemek jöttek létre. A Tiszán leúsztatott fa látta el a dél-hevesi síkság, a Jászság keleti és déli peremén fekvő falvakat egészen a Kecskemét, Nagykörös vonalig. Hajdúböszörmény, Debrecen, Karcag és Mezőtúr lakossága is a folyón szállított faanyagot használta az építkezések során. Károlyi Zsigmond-Nemes Gerzson 1975. 51., Barna Gábor 1988. 193., Bellon Tibor 2001. 276-277.

²⁸ CsML SzF V. A. 102. m/4. Szentes Város Tanácsának Iratai. Bírói és községi számadások (a továbbiakban: Bír. és Köz. Szám.) 1796/97.

²⁹ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1740.

³⁰ CsML SzF V. A. 102. m/4. Bír. és Köz. Szám. 1794/95

³¹ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1740.

³² CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1751.

³³ A forrásokban szereplő tájegység a Fekete- és a Fehér-Körös között fekvő terület lehet. Erre utal, hogy az Erdőhátról származó fát a Körösön szállították. Az erdőháti fa Békés, Békéscsaba és Gyula piacaira is eljutott. A hajóépítésre alkalmas tölgyfát a szegedi mesterek a 18. század végén innen szereztek be. Petik Ambrus 1784-ben készült munkájában is említést tesz az Erdőhátról szállított fáról: „*Más szakadások éjszagnál vannak úgy mint a Fekete-Körösből Remeteházánál kiszakadt, és a Mgos Uraság gondoskodása által, nagy költségű munkával ki ásatot, és az Erdőhátról lejövvő fáknak a Fekete-Körösből, Gyulára lebecsáthatásokra alkalmassá tétetett Ér vagy Ág, melly Gyulának közepe táján, hol a Magyar város a Némettől megkülönböztetik, szakad bé a Fejér-Körösbe, és Hajós útnak nevezetik.*” Petik Ambrus 1961. 22., Barna Gábor 1988. 198-199.

³⁴ CsML SzF V. A. 102. b/2. Szentes Város Tanácsának Iratai. Tanácsülési iratok (a továbbiakban.: Tan. Ir.) 1791. 522.

³⁵ CsML SzF V. A. 102. m/4. Bír. és Köz. Szám. 1796/97.

³⁶ A tiszai tutajozás mellett a Körösökön folyó faszállítás kisebb jelentőségű volt. 1755-ben a lápfát a békési hídnál vámosták. A fontosabb lerakó helyek Békésen, Békésszentandrásan, Gyulán, Kunszentmártonban, Nagyváradon és Szarvason voltak. Fényes Elek a következőképp emlékezett meg a Körösök

úszatták, a tutajokat pedig a Kurcán egészen a város alá vontatták. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az az 1749-ből származó tanácsülési bejegyzés, amely arról számol be, hogy kilenc szentesi lakos Fél István egy lép fáját elhordta a Kurcáról: „*Fél István Úr edgy lép fáját a' Német Ács, Vámos Úr, Mátyás révész és Tót Mátyás öt társaival, mindössze 9. Személyek a' Kurczából el hordván, melly becsültezt ad f. 6. Esik minden Személlyre xr. 40. mellyis adjudicáltatott, úgy mindazonáltal hogy Fél István Uraimék a' három első Személlyeket tartoznak magok competens Birájok előtt keresni, a hat pedig tilalmas actusért edgy edgy májásig meg büntettetett.*”³⁸ 1783-ban a református templomot újra zsidelyezték. A tetőfedő anyagot a Gömör megyében fekvő Murányból szerezték be. A mintegy 80500 darab vörösfenyő zsidelyt Tiszalúcról tutajokon szállították Szentesre: „*Aprilis 21^{én}el ment Borza József és Szabó Pál Lutzhoz a 'sindelyek által vételére; Székely János Curátor pedig Pallagi István Egyházfival és 3 kormányosokkal Tokalyba útaztak és ott fenyő szálakat vettek, mellyeken a sindelyeket Lutztól le szállítottak.*”³⁹

Az 1761-ben épült református templom mennyezetét révkomáromi asztalosok készítették.⁴⁰ Az egyházkronika erről a következő módon emlékezik meg: „*Ezekkel edjűtt az Asztalos mester Emberek is nemz. Jókai Sámuel Úr Rév-Komáromi nemes Asztalos Czéhnek Czéh-mestere, Czina István ugyanott Atya Mester és Molnár Mihály négy tanult Mester Legénnyekkel és annyi Inasokkal edjűtt hiven és serényen mind a Mennyezetnek készítésében, mind a Karok borításában foglalatoskodván,*”⁴¹

A Kurcán és a Tiszán működő vízimalmokhoz szükséges alkatrészeket Csongrádról,⁴² Nagyrévről és Bereg megyéből szerezték be. 1795-ben Csongrádon 10 forint 45 krajcár értékben „küllönök és fogagnak való fákat”, 8 forint 30 krajcárért pedig 17 szál deszkát vásárolt a tanács. Ezen kívül Tódi György Bereg megyei lakostól 300 gyertyánfát, Tompa János nagyrévi mesterembertől pedig 134 küllőt és 118 hajtovánt vett az előljáróság.⁴³

áruszállításban betöltött szerepéről: „*A' Körös vizei sok kárt tesznek ugyan áradásaik által, de hasznot is hoznak: mert ezeken hozzák le az erdőhátiak kasokban a' tüzi és gazdasági szerszámfákat, sőt nagy víz idején Csongrádtól felfele a' tiszahátiak is szolgálnak jőféle kormos, pogácsa, masánszki almával.*” Fényes Elek 1839. IV. 11., Tábori György 1966. 42.

³⁷ „*Azért hogy a melly emberekkel a Tiszán le szállítottam volt a faimat azoknak egyikével öszve szollalkozván, meg vertem; de ő csapott volt engem elsöben nyakon azon haragudtam meg.*” CsML SzF. IV. A. 53. b.2. Csongrád Megye Levéltára. Úriszéki Iratok Gyűjteménye (a továbbiakban: Úsz. Ir.) 223.

³⁸ CsML SzF V. A. 102. a. 1. Szentes Város Tanácsának Iratai. Tanácsülési Jegyzőkönyvek (a továbbiakban: Tjgyk). 1749. 73.

³⁹ A Szentesi Refor Eklklésia Históriája II. 193-194.

⁴⁰ Az asztalosbútorra specializálódott magyarországi központok sorában a termelés mennyisége, az elterjedési terület és a díszítőstílus továbbhatása szempontjából Révkomárom számított a legnagyobb jelentőségűnek. A 18. században a helyi asztalosok egy része templomi berendezések készítésére szakosodott. K. Csilléry Klára 1980. 245-246.

⁴¹ A Szentesi Refor Eklklésia Históriája I. 15.

⁴² A 18. század közepére Csongrádon kialakult a faragók, ácsok, molnárok társadalma. Az 1784-es katonai felmérés 11 malmot ábrázol a Tiszán. A ács és molnár céh 1820-ban nyerte el céhlevelét. 1828-ban Csongrádon 52 molnárt és ácsmestert vettek számba. Szűcs Judit 1996. 90.

⁴³ CsML SzF V. A. 102. m/4. Bfr. és Köz. Szám. 1795.

A sót a szentesiek Makóról szereztek be.⁴⁴ 1775 januárjában a Maros-parti városból 8 mázsa 76 fontnyi mennyiséget szállítottak, ami 27 forint 6 krajcár kiadással járt a tanács számára.⁴⁵ Előfordult olyan eset is, amikor Aradról vitték a sót Szentesre.⁴⁶

Annak ellenére, hogy Szentesen a 18. század második felében számottevő szőlőtermesztés folyt, a városban termelt bor nem tudta kielégíteni a helyi szükségleteket, ezért évről évre jelentős mennyiségű behozatalra szorult a település. Ebben az időszakban a budai,⁴⁷ a kecskeméti és a nagykőrösi⁴⁸ bor számított közkedveltnek, amit a helyi kocsmákban mértek ki. 1751 áprilisában 107 és 2/4, valamint 90, májusban 399 és 7/4, augusztusban pedig 469 és 2/4 akó bort vásároltak Nagykőrösön.⁴⁹ Budáról 1777. május 29-én 510 akó bort szállítottak a városba.⁵⁰ Az előbb említett településeken kívül Csongrádon,⁵¹ Pesten,⁵² Szegeden,⁵³ Szentendrén⁵⁴ és Tétényben⁵⁵ is vásároltak bort a szentesiek. A korcsmáltatást felügyelő borbíró feladatai közé tartozott megfelelő mennyiségű és minőségű bor vásárlása. Ennek érdekében az e tisztséget betöltő személy felkereste a vásárlás szempontjából szóba jöhető településeket. 1777-ben Nagy Imre borbíró Egerben nem talált megfelelő minőségű bort, ezért kénytelen volt Pestre utazni, ahol már tudott vásárolni a városnak.⁵⁶ A bírói számadások gyakran arról is beszámolnak, hogy kinek a közvetítésével jutottak hozzá a szentesiek a szükséges mennyiséghez. 1763-ban a szentendrei Kuvits Péter,⁵⁷ 1774 szeptemberében pedig a Pesten élő Petrovics nevű szerb kalmártól vásárolt a borbíró a kocsmákba bort. Olyan eset is előfordult, amikor a borkereskedő Szentesre is elláto-

⁴⁴ A 18. században a város a marosi sószállítás egyik fontos elosztó központja volt. A Maros-parton raktár állt, ahonnan tengelyen szállították tovább a sót. Eperjessy Kálmán 1971. 5.

⁴⁵ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1775.

⁴⁶ CsML SzF V. A. 102. m/3. Bír. és Köz. Szám. 1789/90.

⁴⁷ Pest-Budán és a környező településeken a 18. században a szőlőművelésnek meghatározó szerepe volt. 1720-ban a pesti szőlők megközelítették a 11,6 kat. holdat, majd a század végére több mint a nyolcszorosára emelkedett a szőlővel beültetett terület. A pestiek Óbudán, Szadán, Veresegyházán, Budaörsön és Nagytétényben is szereztek birtokokat. Pest városa ebben az időszakban a magyarországi borok közvetítésében és kereskedelmében fontos szerepet töltött be. A 19. század első felében Budán még a vörösbortermelés számított meghatározónak, de ebben az időszakban már a fehér borok is kezdtek megjelenni. Budai borként ekkor nemcsak a város területén termelt nedűt emlegették, hanem a Szentendrétől Tétényig elterülő hegyek termését is beleértették. Csoma Zsigmond 1998. 19-23..

⁴⁸ Kecskeméten és Nagykőrösön a 17. században jelentős bortermelés folyt. A jószágértartás mellett a szőlőművelés nagy mértékben hozzájárult mindkét város fejlődéséhez. Bél Mátyás a következőképp jellemezte a kőrösi bort: „A különösen híres egri bor után nincs másik ivásra alkalmasabb és egészségesebb ennél, és mert bőven terem, olcsón kerül eladásra, s ezért a pesti, hevesi, szolnoki és kun, valamint jász vidékekre széltében-hosszában szállítják.” Bél Mátyás 1977. 78., Égető Melinda 1993. 90.

⁴⁹ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1751.

⁵⁰ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1777.

⁵¹ „...Csongrádra ezelőtt Két héttel Kásánéval által mentem Bort venni...” CsML SzF. IV. A. 53. b.2. Úsz. Ir. 488.

⁵² CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1774.

⁵³ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1763.

⁵⁴ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1763.

⁵⁵ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1774.

⁵⁶ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1777.

⁵⁷ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1763.

gatott „utolsó compactusra”, a város pedig ebéddel és vacsorával vendégelte meg. Külön kiadást jelentett a település számára a megvásárolt bormennyiség Szentesre szállítása. E célból a város fuvarosokat fogadott fel. 1774 júniusában a Kecskeméten vásárolt 427 és $\frac{3}{4}$ akónyi bor szállításáért a helybeli kocsisok fejenként 10 és $\frac{1}{2}$ krajcárt kaptak. A kocsmai árusításhoz szükséges kancsókat is messziről, főként Pestről szállították. 1774. március 22-én a borbíró 800 kancsót vásárolt Pesten. Külön költséget jelentett az áru kirakodása, kocsira rakása valamint a takaráshoz szükséges zsúp és apró szalma, gyékény és a lekötözéshez használatos 7 istráng.⁵⁸

Az Erdőhát a szentesieknek nem csak fabeszerzési helyként szolgált. Közkedveltnek számított a városban a tájegységen termett gyümölcs.⁵⁹ 1757-ben a város az ágrisi (Arad vármegye) oláhoktól egy véka aszalt körtét vásárolt 27 krajcárért.⁶⁰ Kisebbség-nagyobb rendszerességgel a szentesi lakosok is szállítottak erdőháti gyümölcsöt a településre, amit helyben értékesítettek. Feltehetőleg gyümölcskereskedelemmel foglalkozó kofaasszony lehetett az az Úri Ádámné, akinek a neve egy 1797-ben lefolytatott perben bukkan fel. A vita abból támadt Úriné és Mikecz János özvegye között, mert előbbi nem volt hajlandó kifizetni a 8 Rhénes forint labkért. Úri Ádámné azzal védekezett, hogy Mikecz Jánosné nem teljesítette a kettejük között létrejött egyezséget, mely szerint a háztulajdonosnak a Szent Mihály-napot követő hetekben ki kellett volna ürítenie a kamrát, ahol a kofaasszony az általa vásárolt gyümölcsöt szeretne volna tárolni. A tanúvallomásból kiderül, hogy Úri Ádámné rendszeresen járt őszönként az Erdőhátra áruért, ahonnan november végén, Katalin-nap táján tért vissza.⁶¹ Szentesre nemcsak a Körösök vidékéről, hanem a Tiszahátról is szállítottak gyümölcsöt.⁶²

A kocsmákban mért pálinka egy részét helyben főzték.⁶³ A számadáskönyvek szerint Szentesre az 1740-es évek elején Budáról, Cibakházáról, Kecskemétről, Kiskunhalasról, Nagykőrösről Rimabányáról és Szolnokról hoztak égetett.⁶⁴

1740-ben a városba Szarvasról szállítottak sört.⁶⁵ Ugyanebben az esztendőben 1 mázsa csehországi komlót vásárolt az előljáróság Szolnokon.⁶⁶

⁵⁸ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1774.

⁵⁹ Arad megye gyümölcsstermesztése a 19. század első felében is jelentős volt: „*Gyümölcsben szinte gazdag ezen megye; van sok almája, diója, jó ízű sárga dinnyéje, barackja, szilvája pedig szerfeletti bőséggel, melyből erős pálinka égetetik.*” Fényes Elek 1839. IV. 450.

⁶⁰ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1757.

⁶¹ CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1797. 693.

⁶² „...Csífi Mihályal annak utána Gál Eva el menvén a Tisza hátra gyümölcsöknek fel keresésekre...” CsML SzF. IV. A. 53. b.2. Úsz. Ir. 561.

⁶³ A 18. században Szentesen az uradalom mellett a helyi lakosok is foglalkoztak szeszfőzéssel. A kazánok után meghatározott összegű adót kellett fizetniük a mindenkori földesúrnak. Az uradalmi pálinkafőzés a serházban folyt, amely a várostól északnyugatra, a Hékédi-telek szélén, a Kurca-parton helyezkedett el. Az épület még Harruckern földesurasága idején készült, majd özvegy Károlyné fejlesztette tovább. A 18. századi források szerint Szentesen gabonából, borsepréből és törkölyből főztek pálinkát. Herczeg Mihály 1980. 124.

⁶⁴ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1741, 1742, 1744.

⁶⁵ A levéltári források szerint a városban már az 1740-es években is voltak serkocsmák, amelyekben jelentős mennyiségű sör került kimérésre. CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1748.

⁶⁶ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1740.

A város határában nevelt jószágállomány értékesítése érdekében a szentesiek állandó kapcsolatban álltak távoli vidékek kereskedőivel,⁶⁷ céhes mestereivel.⁶⁸ Az 1759. évi összeírás szerint Szentesen jelentős juhtartás folyt, ami komoly jövedelemhez jutatta a helyi gazdákat. Az állatok és a gyapjú⁶⁹ értékesítése szervezett formában, a tanács irányításával történt.⁷⁰ 1775 májusában a város 51 darab kost adott el a győri kereskedőknek páronként 5 forint 24 krajcárért.⁷¹ A gyapjút a tatai⁷² és a palotai csapók vásárolták meg: „*Ugyan azon napon a' B. Tanács által meg határoztatott: Hogy azon 600 ftok a' Magyar Juhos gazdák között lett fel osztása, a' mellyek a' Palotai Csapók által Foglalouíl fel adódván, és a' zok alkulyokat meg másolván, itt maradott; az már meg lett osztás szerént meg maradjon, ellent nem álván azok az ellen formált protensiojuk, a' kiknek Neveik, és Juhaik a' Magyar Juhos gazdák Laistromokban nem talattatván, abból nékik Semmi Sem adodott, magok lévén ki maradások okai, mivel sem a' gazdaságok, sem magok magokat fel nem iradtak, holott ezen dolog a' Város Cselédjei, és az Adószedők által mindeneknek több ízben tudokra adódott, és a' Templomok előtt is Köz Hirré tétetődött.*”⁷³ 1779. május 15-én 180 pár juh gyapja után 77 forint 24 krajcárt fizettek a tataiak. Ezt követően a tanács megvendégelte a mestereket a városházánál. Az ebéd a böjti nap miatt a Tiszáról hozatott hal volt, ami 45 krajcárnyi kiadást jelentett a város számára.⁷⁴ A 18. század második felében a

⁶⁷ „*Jól tudgya a Tanú, hogy midőn Kosár Kovács István Szokonya Istványal ez előtt három esztendővel egy kereskedésen volt, akkor esztendőben Hooz Győri Kereskedő Egy ürrüt sem hajtatott el tavasszal.*” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1793. 576.

⁶⁸ A nagykovácsági mezővárosok lakossága a gyapjút Ausztriában, a Cseh-Morva területeken és a Felvidéken értékesítette. A 18. század második felében a gyapjút a palotai, a tatai és a veszprémi csapómesterek is szívesen felvásárolták. A Békés megyei mezővárosok gyapjúfeleslege is távoli vidékekre, főleg Gömör, Nyitra megyébe, Abonyba, Kecskemétre, Gyöngyöstre, Pápára, Pestre, Szentannára és Veszprémbe került. Bellon Tibor 1996. 287-288, 299. , Erdei Aranka 1975. 470-471. , Szilágyi Miklós 1995. 216.

⁶⁹ A nagykovácsági mezővárosokban is a tanács irányításával zajlott a gyapjúértékesítés. A kereskedőkkel a város vezetői tárgyaltak, az alkut az egész állatállományra kötötték. Ez biztosította a kereskedők és a lakosok közötti megállapodás hitelét, a tanács pedig a befolyt pénzüsszegeből visszatarthatta az adósok hátralékát. Bellon Tibor 1996. 284.

⁷⁰ E gyakorlatra utalhat az az 1792-ben lefolytatott peres eljárás, amelyben egy helybeli juhos gazda panaszt tett a városi tanács ellen, mert nem kapta meg a neki járó pénzüsszeget: „*Ugymint a kosaink nem regib el kelvén, azoknak az ára a mint jól tudhattya a Bets Ns Tanács, a Város Házánál, kik kik közüllünk fizetődött ki az ő értéke szerént. En is azok között lévén, midőn a rend én reám következett volna, nem fizetettém ki egészlen, ha nem a Kosaim árából szinte 30. Rh. Forintok ben tartóztattak, tsak azért hogy én a M. Uraság részén semmi földel nem birtam...*” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1792. 565.

⁷¹ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1775.

⁷² „*A Tatai Csapoknak nevezetessen Petykó Josefnek, és Társának a' Magyar Juh gyapju Nészaics Mihály, Czuczai György köz embereknek is jelenlétekben el adatott negyven. 40 Rh forintokon.*” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tjgyk. 1793. 2.

⁷³ Az 1770-es évekre a magyar juh teljesen eltűnt az uradalmi állományból. A 18-19. század fordulóján a Tisza mellékén még nem dőlt el a két fajta, azaz a magyar és a német közötti verseny. A merinó megjelenése a 18. század végén újabb, de az előzőnél radikálisabb fajtaváltás kezdetét jelentette. Paládi-Kovács Attila 1993. 283-285., CsML SzF V. A. 102. a. 2. Tjgyk. 1795. 10.

⁷⁴ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1779.

szentesi gazdák gyakran megfordultak a gyöngyösi,⁷⁵ a gyulai,⁷⁶ a hódmezővásárhelyi,⁷⁷ a kecskeméti,⁷⁸ a mezőtúri,⁷⁹ a pesti,⁸⁰ a szarvasi és a szegedi⁸¹ és sokadalmakban is, ahol főleg lovakat és marhákat próbáltak meg értékesíteni. Előfordult, hogy a szentesiek a székesfehérvári vásárokat is felkeresték marháikkal. 1798-ban Csúcs István és Székely István egy tehén, valamint egy tinó farkát hajtott a Tiszán, majd a szabadszállási pusztán keresztül a dunántúli városba.⁸² Szentes városa tehát a 18. század második felében nemcsak a viszonylag közeli városokban (Gyula,⁸³ Hódmezővásárhely,⁸⁴ Kecskemét,⁸⁵ Mezőtúr,⁸⁶ Szarvas,⁸⁷ Szeged,⁸⁸), hanem a távolabb fe-

⁷⁵ „Még az édes apám lova ivadékjából való volt, a feketét pedig most mult Tavaszaal Gyöngyösön vettem a Vásárba... Boros Mihály Szentesi Lakos jelen volt az alkuban mikor vettem első napján a barom Vásárnak...” CsML SzF. IV. A. 53. b. 2. Úsz. Ir. 413.

⁷⁶ „Mind ezeken kívül, még az is kívántam jelenteni a B. N. Tanácsnak; hogy mi az múlt 3^{dik} nyáron három Dömsödi Demeter, és Csüts István az ökrök csordára 49 ökröket vertünk ki, azok közül huszonnégyet el hajtottunk a Gyulai Pünkösöd előtt esni szokott vásárra, a mellyeket ott el is attuk Haris János Uramnak.” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1792. 565.

⁷⁷ „És azonnal az anyám Sándor Istvánt kocsisnak meg fogadván az Gál napkor esendő vásárhelyi vásárra el menvén ottan az előit kevés napokkal eladott tinóknak, és a' bőrnek az árrán /: két frr¹⁰⁰ tévén hozzája :/ vettünk két tinót 26 forintokon.” CsML SzF V. A. 102. b/1. Tan. Ir. 1780. 324.

⁷⁸ „Alázatosan kéntelenitetem a' Betsületes Nemes Tanácsnak Kegyes Szine' eleibe terjesztem: Hogy én Csúcs István és Székely György Uraimékkal együtt marhákkal való kéreskedésben voltam mostanáb Privilegiált Kecske-mét Városa Lőrinczi Vásárján...” CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1798. 738.

⁷⁹ „Az múlt őszszel Vasas napján esendő Türi Vásár alkalmatossággal én Alább meg irt Szentesi Lakoss Molnár Gábor Uramtul még vettem egy Pár ökröt 63. Talleron...” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1786. 439.

⁸⁰ CsML SzF V. A. 102. b/1. Tan. Ir. 1769.

⁸¹ „Es egyszer haza jövénn a Szarvasi Vásárról és mint kereskedő társamhoz hozzája mentem a tüzszömet nálla hagytam akkor is maga ki vett a tüzszöböl 10. ftod. ank utanna egy kor ismet haz jövénn a szegedi Vásárról...” CsML SzF V. A. 102. b/1. Tan. Ir. 1761. 108.

⁸² CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1798. 733.

⁸³ Harruckern János György 1723-ban újra kiadatta Gyula régi, három országos vásár tartására szóló szabadalmát. A sokadalmakat Szent Pál-napján, Exaudi vasárnapján és Szűz Mária születésnapján, azaz szeptember 8-án tartották. Dankó Imre 1963. 11.

⁸⁴ A hódmezővásárhelyi sokadalmak vonzáskörzete nem volt nagy kiterjedésű. A település vásárai a Jézus körülmetéltetése napját, a József-napot, az Úrnapot, az Apostolok oszlását megelőző vasárnap és hétfőn valamint a Gál napját megelőző szombaton és vasárnap voltak. A helybeli sokadalmakat rendszeresen felkeresték a bihari dézsások, fazekasok, abroncsosok, boronások, kosarasok és teknővájók. A Felvidékről elsősorban a fa-, az üveg-, a vászon-, a csipke-, a sáfrány-, a gyógyszer- és az olajárusok látogatták e jeles alkalmakat. Dankó Imre 1991. 693-694., Kiss Lajos 1956.

⁸⁵ Kecskemét már 1696-ban vásárszabadalmat nyert, amit 1744-ben valamint 1746-ban megerősítettek. A legjelentősebb alkalmak a Gergely-, a Gordián-, a Lőrinc- és a Katalin-napi vásárok voltak. Dankó Imre 1991. 691.

⁸⁶ A mezőtúri sokadalmak nemcsak a Tiszántúl, hanem az egész ország legjelentősebb vásárai közé tartoztak. A vásárnapok január, május, augusztus és november elsejére estek és két napig tartottak. A helybeli sokadalmak állatforgalma is nagy volt, de elsősorban iparcikkvásárokként váltak híressé. Dankó Imre 1991. 700-701.

⁸⁷ Szarvas 1723-ban Békessel és Gyulával együtt kapott vásártartási szabadalmat. Máday Pál 1962. 77.

⁸⁸ A város vásárszabadalmát I. Lipót újította meg 1690-ben, amely Szent György- és Szent Mihály-naptól 8 napig tartó vásárnyitási jogot jelentett. Ehhez társult a III. Károly által engedélyezett Domonkos- és András-napi országos valamint a hét szerdjára és szombatjára eső heti vásár. Bálint Sándor 1977. 79.

vő településeken (Debrecen,⁸⁹ Gyöngyös,⁹⁰ Pest,⁹¹ Székesfehérvár⁹²) tartott vásárok vonzáskörzetébe is beletartozott. A marhakereskedelemben a helyi görög kalmárok⁹³ is jelentékeny szerepet tölthettek be.⁹⁴ 1766 augusztusában Gyuricza György helybeli kereskedő Soós Jánostól 67 ökröt vett, az állatokat pedig a pesti vásárban értékesített-

⁸⁹ A 18. század elején a pest-budai és a debreceni vásárok vonzáskörzete a legnagyobbak számított az országban. A század végére Debrecen megosztott vonzásterülete délnyugat felé tolódott Csongrád megyébe egészen a Tiszáig. A debreceni vásárok számát 1747-ben leszámították négyre. (Remete Antal-, Szent György-, Nagyboldogasszony-, Dienes-nap) Bácskai Vera-Nagy Lajos 1984. 85., Dankó Imre 1991. 694-695.

⁹⁰ A gyöngyösi vásárok rendjét 1715-ben III. Károly szabta meg a korábbi privilégiumokat megerősítő új vásárszabadoalmában. A sokadalmakat Gyertyaszentelő-, Orbán-, Bertalan-, és Erzsébet- napja körül tartották. Dankó Imre 1991. 699-700.

⁹¹ Pest 1694-től évi négy országos vásár tartására szerzett szabadalmat: az első József-, a második Medárd-, a harmadik János-, a negyedik pedig Lipót-napján volt. A 18. században a pesti vásárok teljesen háttérbe szorították a budai sokadalmakat, forgalmuk jelentősen megnőtt. Dankó Imre 1991. 678-679.

⁹² Székesfehérvár a közép-dunántúli nagytáj egyik legfontosabb vásáros helyének számított. Az évi négy országos vásárhoz a város 1757-ben 377 rajnai forintért megvásárolta az ötödik vásár tartásának a jogát. A 18. század folyamán a fehérvári országos vásárokat a húsvét előtti hatodik vasárnapon, Szent György-, Szent Iván-, Szent Bertalan- és Szent Demeter-napján tartották. A helybeli sokadalmak főleg állatforgalmukról voltak híresek. Közvetítő szerepet játszottak a kelet-nyugati kereskedelemben. A Kiskunság és a Tiszántúl állatainak többsége is itt cserélt gazdát. Lackovits Emőke-Lukács László 1987. 12., Kállay István 1971. 104.

⁹³ A Szentesen megtelepedő görög családok a manapság Észak-Görögországban fekvő Kozániból származtak, ami a 16-17. században jelentős kereskedő város volt. Szülőhelyüket a szüntelen háborúskodás és az egyre nehezedő adóterhek miatt kényszerültek elhagyni. Magyarországra a görögöket elsősorban a kedvező értékesítési lehetőségek vonzották. A török árukat 3-5%-os vám mellett hozhatták be az országba, így nagy haszonnal folytathatták mesterségüket. Arra vonatkozólag nincs pontos adatunk, hogy a görög családok mikor jelentek meg Szentesen. A hagyomány szerint 1726-ban hagyták el hazájukat, és ezt követően telepedtek le az alföldi mezővárosokba. A Csongrád megyében élő kereskedőket számba vevő összeírás 1754-ben a városban 19 görög kalmárt talált. 1774-ben Mária Terézia a törökországi kapcsolatok megszüntetését és a hűségeskü letételét követelte meg a Magyarországon és az Örökös Tartományokban letelepedni kívánó idegen kereskedőktől. Ennek köszönhetően Szentesen Haris János, Hadzsy Konsztantin és Kállay György tette le az esküt, azaz nyilvánosan kijelentették, hogy az uralkodó hű alattvalói lesznek, és a török hatalomnak teljesen ellent mondanak. II. József 1781-ben kiadott Türelmi Rendelete engedélyezte számukra a szabad vallásygyakorlást. Ennek hatására a módos szentesi kereskedő családok (Gyuricza, Haris, Hadzsy, Papp) 1784-ben megalakították önálló egyházközségüket, majd 1786. december 8-án felszentelték a templomot. A görögök hamar beilleszkedtek a város gazdasági életébe. Jelentős részt vállaltak a helyi kereskedelemben. A görög családok a Károlyiaknak évi 138 forint árendát fizettek a bolti árusításért. Mód László 2001.

⁹⁴ A 18. század második felében a távolsági kereskedelemben a görögökön és a zsidókon kívül a paraszt kereskedők is jelentékeny szerepet vállaltak. A kereskedőtársak tőkájukat rendszerint közösen fektették be. E laza, gyakran csak szóbeli megegyezés alapján működő társulások tevékenységével számos per foglalkozik, mivel gyakran támadtak pénzügyi viták a tagok között. 1792-ben Szokonya István a következő panasszal fordult a városi tanácshoz: „Az 1789. dik esztendőben el jött hozzám Kovács István, hogy áljak véle egy társaságra a kereskedésben; a' mely dologra is, én ha mind nehezen is, de csak ugyan végre osztán reá a'lloztam. A' mely kereskedés oka végett is adtam mindjárt Kovács Istvánnak 316 Rh forintokat; a melyel is egyenlő akarattól vettünk jószágot és tettünk Pestre három útat. De mivel én mint öreg ember, alkalmatlannak tapasztaltam magamat lenni erre az hivatalra: tehát én meg mondtam Kovács Istvánnak hogy a kereskedésben többé társa nem lészek; hanem az én pénzemet a' mely a' kereskedésben vagyon, adja kezemhez, és így váljunk meg békével egymástól.” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1792. 549.

te.⁹⁵ E nagy vonzáskörzettel rendelkező sokadalmakat állati és növényi termékekkel is gyakran felkeresték a szentesiek. Az 1797 novemberében tartott Lipót-napi vásárba a városból Sallai Szabó János szekerén Oláh Márton kereskedő 56 darab juh-, 3 ló- és 11 marha bőrét valamint három zsák gyapjút szállított.⁹⁶ Egy 1798-ban lefolytatott perben arra is találhatunk utalást, hogy a szentesiek a pesti vásárban sajtot is árultak.⁹⁷ Témánk szempontjából rendkívül sok tanulsággal szolgál az az 1783-ban lefolytatott per, amely Zsákai György és Görbe Nagy Mihály között zajlott. A két szentesi lakos 34 lovat vásárolt a városban, majd némi haszon reményében megpróbálta értékesíteni az állatokat. A vita abból támadt kettejük között, hogy egyikük kevesellte a bevételből reája eső részt. Az állatokat először a Szent Iván napján tartott székesfehérvári vásárba próbálták meg eladni, de csak 18 lovon sikerült túladni, 16-ot pedig haza kellett hajtani. Az anyagi természetű vita miatt a peres iratok részletesen beszámolnak az utazások során felmerülő költségekről: „*Lovasi Jánosnak Fejérvárig, onnan ismét hazáig, a' hajtásért, adtam 2. Rhénes Forintokat a' lovaknak a' Tiszán való által költöztetésekért, valamint a' Bődi Révnél 2. Rhénes Forintokat és 33. Xroat, úgy a' Dunán való által szállíttatásokért, Duna Földvárnál fizettem 1. Rhénes Forintot, és 42 Xroat ugyan Fejérvárt ezen lovaknak aklot bérlettem 4. Rhénes Forintokért.*” Ezt követően a lovakat Vásárhelyen az Úrnap utáni *kisvásárban*, majd Pesten, Nagykőrösön, végül a debreceni *téli vásárban* próbálták meg értékesíteni.⁹⁸ Az idézett peres ügy úgy gondolom kellőképpen igazolja azt, hogy a 18. század második felében a mostoha közlekedési viszonyok ellenére is viszonylag nagy távolságokat tettek meg a szentesi lakosok, akik a haszon reményében a várostól akár több száz kilométerre fekvő települések vásárait is felkeresték.

Szentesen a 18. század második felében a helyi céhes iparosok⁹⁹ intenzív és kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkeztek. Rendszeresen látogatták árucikkeikkel a környező települések vásárait, de előfordult, hogy a messzi vidékekről érkező kereskedők kínálták számukra a munkájukhoz szükséges alapanyagokat. 1795-ben egy olyan peres eljárás zajlott a szentesi tanács előtt, amelyben Kegyer György

⁹⁵ Barta László 1979. 11.

⁹⁶ CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1797. 697.

⁹⁷ CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1798. 742.

⁹⁸ CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1783. 394.

⁹⁹ Az alföldi és a dunántúli mezővárosok 18-19. századi céhes fejlődésének előzményei a török hódoltság korába nyúlnak vissza. Az újjáéledő településeken a céhszervezetek a 17. század végén és a 18. század elején jöttek létre. A kézművesipar fejlődésének lehetőségeit elsősorban a rendelkezésre álló helyi nyersanyagok határozták meg. A külterjes állattartás termékeire épült az olykor több száz mesterembert foglalkoztató csizmadiaipar, tímármesterség és szűrposztóképzítés. A mezővárosi és a falusi kézművesek a földesúr beleegyezésének elnyerését követően folyamodhattak céhkiváltságért, de meg kellett szerezniük a községi előljárásság illetve a városi tanács hozzájárulását is. A 18. században Szentesen három céh működött. A csizmadiák 1743-ban kérték céhszabályzatuk elismerését, amit egy év múlva, azaz 1744-ben tényleg is nyertek. A takácsok 1767-ben kapták meg 22 pontból álló céhlevelüket. A szabók, a szűcsök és a szűrszabók 1777-ben folyamodtak a megyéhez artikulusaik kiadásának siettetése céljából. Eperjessy Géza 1967. 13-14., Pozsár István 1912. 103-104, 106-110.

bisztrai¹⁰⁰ kalmár tett panaszt Nagy István szentesi szűrszabó ellen, mivel a céhes mester nem adta meg neki a 40 vég szűrposztót, ami 520 forint értékű volt. Az instanciájára beadott válaszból azonban nemcsak az derül ki, hogy a Gömör megyében élő Kegyer György járt rendszeresen a városban, hanem 1792-ben a szentesi iparos maga is elment Bisztrára: „*Ezelőtt mint egy 3. esztendővel, a' Túri Szűr Szabó által illy izenetet tett én hozzám a' nevezett Kereskedő, hogy Szarvason meg vett 64. vég Szűrét vigyük fel Bisztrára kalolni.*”¹⁰¹ Az írásos források szerint a várost a Gömör megyei Csetneken¹⁰² élő kereskedők is felkeresték, akik különböző vaseszközökkel üzleteltek.¹⁰³

A szentesi határban legelő hatalmas állatállományt szárazság idején messzi tájakra hajtották, ahol télen is talált magának eleséget a jószág¹⁰⁴: „*Sokszor szorultak így ebb' az időben a szentesiek jószágaikkal más határokra, mert tágas levén a határ bő időben sok szénát össze takaríthattak - s' mikor a tél engedelmes volt a szenára sem volt szükség nagy részént az avaron legeltek. Ennélfogva sok jószágot tartottak. Ezt a sok jószágot nem istállókb' hanem állásokb' szénázták itt a sok takarmány elvesztegetődött's a másik esztendőre kevés maradt, a mikor hát szárazság volt kéntelenek voltak számos barmaiknak más határokon keresni teelő helyet.*”¹⁰⁵ 1789-ben¹⁰⁶ a mostoha időjárás viszonyoknak köszönhetően az ún. Dobos ménest a Bánátba, a

¹⁰⁰ A településen Fényes Elek szerint jelentős volt a gyapjúfeldolgozás: „...tágas legelőjén marhát, különösen sok juhot tart, s ennek gyapjából durva fehér posztót szövén, ezt Rimaszombaton adja el.” Fényes Elek 1851. I. 137.

¹⁰¹ A szűrposztót vízi energiával működő kallóalmokban tömörítették. A szerkezet ütőfejei a nedves szövetet tartalmazó vályúba zuhantak. Ettől a gyapjuszálak összezsugorodtak, a szövet vastagabb, tömöttebb lett. Filep Antal-Szolnoky Lajos 1979. 727-730. CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1795. 645.

¹⁰² A felvidéki nyersvas gömri kereskedők közvetítésével került az Alföldre. Csetneken még a 19. század közepén is jelentős vasbányászat folyt. A vasáruval a település lakossága rendszeresen fuvarozott. Takács Péter-Udvari István 1991b. 230.

¹⁰³ CsML SzF V. A. 102. m/3. Bír. és Köz. Szám. 1791/92.

¹⁰⁴ Az árutermelő állattartásból élő alföldi mezővárosok számára a jószágállomány telettetése, szűkös időkben a takarmány biztosítása kulcskérdésnek számított. Az állatokat ameddig lehetett legeltették. Téli időszakban a meghagyott avarfű valamint a réteken kaszált széna szolgált táplálékkal. Száraz, aszályos esztendőkből azonban komoly gondot okozott a jószágállomány etetése. Éppen ezért a teelő állat jópárszor messzi tájakra szorult, ahol a vízjárta rétségekből is talált magának elegendő ételmezt. A nagy-kunsági szarvasmarha- és juhnyájakat aszályos években már a 18. században távoli rétes területekre, folyóölgyekbe hajtották. A jószágállomány főleg a nyírségi Rétközben, a Sárreán, valamint a Tiszamentén talált magának ételmezt. A karcagiak a Berettyó-mentén, a kunhegyesiek pedig Tiszabó és Tiszaroff környékén telettetek. A kecskeméti és a környékbéli juhászok a 19-20. század fordulójáig Óbög és Kécske környékére hajtották a jószágot. A Dunántúlon a Sárköz, a Dráva-mente, a Szigetköz valamint a Sió, a Sárvíz és a Séd mocsarai szolgáltak teelő helyként. Az Alföldön az ármentesítő munkálatok előtt sem voltak ritkák az aszályos évek. A pusztító szárazságok rendszerint akkor következtek be, amikor az áradások elmaradtak és a nyári időjárás is kedvezőtlené vált. Az állatállomány fenntartásában tehát fontos szerepet tölthettek be a folyó menti, dúsabb vegetációjú árterek valamint a mocsaras, lápos térségek. Szabadfalvi József 1984. 25, 56.

¹⁰⁵ A Szentesi Refor Eklklésia Históriaja II. 205-206.

¹⁰⁶ Az 1789-es és az 1790-es aszályos esztendő nemcsak Szentes környékén, hanem szinte az egész Alföldön éreztette hatását. Komoly gondot okozott a takarmányhiány, ami miatt a kunsági települések kénytelenek voltak jószágaitak távoli helyeken teletetni. A kunhegyesiek Szabolcs vármegyébe valamint a Tiszahátra hajtották állataikat. Szilágyi Miklós 1966. 92, 99-100.

Temes folyó mellett fekvő Bótos határába hajtották: „Ebben az Esztendőben nagy szárazság volt, úgy hogy nyáron is alig tudott a jószág tengődni, télire pedig, mint-hogy igen kevés volt a takarmány a lakosok jószágait a Bánátba, Baranyába, Békés vármegyébe a rétes helyekre szélllyel hajtották, nevezetesen az úgy nevezett Dobos ménessét, mely állott 350 darab legszebb lovakból hajtották a Bánátba Bótos nevű helység alá, melly a Tömös vize mellett van.”¹⁰⁷ Kiss Bálint leírásából tudjuk, hogy Dobosy Mihály, Nagy Ferenc és Keresztes János feltérképezték a telelő helyet, majd Ittebén vásároltak egy kazal szénát. Demeter-napján indult el a számadó az állatokkal és két bojtárral. A szentesi gazdák a Bánátban telelő ménest két alkalommal keresték fel. A téli hónapok időjárásai viszontagságai után a jószágokat József hetében kezdték hazahajtani Szentésre.¹⁰⁸ Az 1790-es esztendőben a szentesi gazdák közül jónéhányan Baranya megyében, a kopácsi réten telettették marháikat.¹⁰⁹ A több száz kilométeres utat és az ezzel együttjáró viszontagságokat azonban nem mindegyik jószág bírta ki. Emiatt a szentesi gazdák közül páran perbe fogták a teletteléssel megbízott személyeket. A szentesiek baranyai teletteléséről két peres ügy emlékezik meg, amelyek közül az első 1792-ben került a tanács elé.¹¹⁰ A források szerint Poja Mátyás egy 15 forint értékű subáért valamint 3 forint 20 krajcár készpénz fejében vállalta Széll Mihály három lovának téli ellátását: „A' mult esztendőben Ns Baranya Varmegyében teletetni vinni reám bizott három Lovai közzül ket roszaknak el vesztek eránt; Mellyeket nyári állapottyában esmért Tanui által Summásón reám becsületett, így adván elő, hogy bizonyos alku szerént az az 15. for. subáért, 3. for. és 20 Xr. Készpénzért vállaltam fel teletetni...” A nézeteltérés abból adódott, hogy a három lóból kettő megdöglött: „...mely nap Kopantsra bé érkeztünk az egyiket István fiam egy Puska lövetnyire mentiben háromszor emelte fel. annak utanna tovább tovább vánszorongván egy semjékben meg döglött. A' rétet gyujtván a' tűz el borította, és meg égett, mellyet Baranya fel járása, az, az azon lonak keresése utánn az ottan volt Csordásoktól kaptunk hirt fellöle.” A másik lovat Pója Mátyás eladta egy aranyért, mert úgy ítélte meg, hogy az állat előbb-utóbb megdöglött volna. A kopácsi tanács az adásvételről igazolást is adott, amely bizonyította a vizsgálat során az alperesek vallomását: „Szél mihál lovairol azt irjuk valamint először hogy mihelen poja mátyas hozzánk jött az egyik másnap megdöglött az mellyett is Csordásaink élő nyelvel bizonyitnak az bőri is rajtaveszett mert hamarjában az rétet még őszel meg gyujtották rajta meg égett az másodikat penig egy aranyokon el adott ott nálunk lakozó polgárnak Czövek Sámuel néven nevező embernek rea kötölt 13 forintokatt csak abrakra és még most sem javulhat az a lo utobis elvés az embertől Eszt is úgy erősittjük mind az fejebb valo irast pecsetünkkel.”

¹⁰⁷ A Szentesi Refor Ekkklésia Históriája II. 205.

¹⁰⁸ Kis Bálint 1992. 381-383.

¹⁰⁹ Kopács földrajzi fekvésének köszönheti, hogy a 18. század végén a szentesi gazdák felkeresték jószágokkal. A település határában vízjárta rétségek, legeltetésre alkalmas területek feküdtek, amelyek a szűkösebb esztendőkben is biztosították az állatok számára az élelmet. Éppen emiatt Kopácson és a bellyei hercegi uradalomban még a 19. század folyamán is jelentős szilajmarhatartás folyt. Lábadi Károly 1994. 79.

¹¹⁰ CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1792. 540.

A szentesiek kopácsi teletetéséről emlékezik meg az az 1793-ban és a rá következő esztendőben lefolytatott per is, amelyben Benkő György elveszett marháit követelte Székely Jánoson és Balog Sámuelen.¹¹¹ A felperes 24 marhát adott át az alpe-reseknek, darabjáért 4 forint 10 krajcárt fizetett. Úgy tűnik, hogy a teletetést szervező személyek, nevezetesen Székely János és Balog Sámuel sok jószággal rendelkeztek, és hozzájuk csatlakoztak a kisebb jószágállományt birtokló gazdák mint például Benkő György. Kopácson feltehetőleg nemcsak az előbb említett gazdák állatai telettek, hanem mások is település határában tarthatták marháikat: „*Karátson előtt, mint egy három Hetekkel ment a' Tanú a' Baranyába, és ott látta a Kopáncsi Réten, hány darab lehetett, azt nem tudja; mivel sok gazdájé volt...*” Az iratokból kiderül, hogy 1790. szeptember 19-én hajtották le a jószágok egy részét Baranyába, a többi marhával pedig Szent Mihály-nap előtt indultak útnak: „*Amidőn 1790 dik Esztendőben 19. Szeptember elhajtottuk a marhákat Baranyába akoron valamej Darabból álló marhákat lehajtottunk én Balog Sámuel jelen lévén mind adig míg a feltett hejre nem irt a marha...*” Az állatok még a következő év, azaz 1791 áprilisában is Kopácson tartózkodtak. A jószágokat a vízjárta réten legeltették, de szénázták is őket: „*Karátson tályban mutattak mások a' Tanúnak Kopáncson a' Faluban öt darabot, melyek mindnyáján a' Széna alatt betegen heverték...*” A takarmányt a település lakóitól vásárolták, a marhákat pedig a források szerint a Drávából itatták: „*...hanem egyszer, mikor a' Drávából itatta a' Tanú, meg rászta magát, hasra esett, és a' Drávába belé vergődött...*” A teletetést megszervező személyek marhapasztorokat alkalmaztak, akik gondját viselték a jószágnak. A szentesi gazdák, úgy tűnik, rendszeresen megfordultak Kopácson és figyelemmel kísérték a teletetést: „*Az első hajtásból döglött é meg, vagy sem, nem tud benne a' Tanú semmit, mivel mihelyt a' marhákat a Baranyába hajtották, másnap reggel mindjárt el ment Balog Sámuellel, és annak Fijával Eszékre Búzáért, onnét pedig haza Szentesre; azután ujj esztendő után két Hétre ment ismét le.*”

Bótoson és Kopácson kívül a szentesiek marháikat Békésre¹¹² és Sarkadra¹¹³ is elhajtották, ahol a jószág az inségesebb időkben is talált magának élelmet. 1794-ben a mostoha időjárás viszonyok miatt az állatállomány egy része ismét Baranyában és a Bánátban telet.¹¹⁴ Előfordult, hogy az őszi legeltetésre is elhajtották a jószágokat távoli vidékekre: „*... a' múlt 794^k Esztendőben, a' midőn több érdemes Gazdák Marháival az Én marháim is őszi Legelés végett a' Duna mellé hajtottak volna, akkor az én marháim közzül edgy 1 negyedfő Tinó midőn az Miklai Földön két felé szaggatták volna, tévelyedésből az Keresztes Mihály Uram és Kozák István marháikkal az Báró Rudnyánszky Zádor nevezetű Pusztájára Kunos András Számadó eleibe bitangúl el-*

¹¹¹ CsML SzF V. A. 102. b/3 Tan. Ir. 1794. 606.

¹¹² „*Annakutánna szénám nem lévén magamnak elegendő kéntelenitettem Békésre menni a' Mi kevés jószágom volt azzal együtt telelni.*” CsML SzF V. A. 102. b/1. Tan. Ir. 1780. 333.

¹¹³ CsML SzF V. A. 102. b/4. Tan. Ir. 1799. 771.

¹¹⁴ „*1794 Év ismét szűk termés a jóságot ismét a Bánátba És Baranyába hajtoták telelni a szegénység tul a Kurczán ismét gyékénylővet ástak aztat megszáritva mozsárban törve pogácsának sütötték és ették.*” Petrák-krónika 1997. 287.

*hajtódott.*¹¹⁵ Az 1790-es években előfordult, hogy a szentesi gazdák a szénát a Mindszent közelében fekvő ányási pusztáról hordták.¹¹⁶

A város a gazdasági és háztartási eszközök zömét gyakran Kecskeméten és Pesten szerezte be. Közkedveltnek számítottak a 18. században a kecskeméti Lőrinc- és Katalin-napján tartott vásárok, ahol a céhes iparosoktól és kereskedőktől vették meg a szentesiek a szükséges áruféleségeket. Az 1751 augusztusában tartott Lőrinc-napi sokadalomban kanalat, egy pálinkafőző üstöt, egy dézsát, két vödört, két karika abroncsot, borsot, gyömbért, négy pár citromot és két kancsót vásárolt a tanács megbízottja.¹¹⁷

Jelentős mennyiségű meszet szállítottak Szentesre a Körösök vidékéről, amit főleg az építkezésekhez illetve a városi épületek karbantartásához használtak fel.¹¹⁸ 1757 májusában az ágrisi¹¹⁹ románoktól 108 köböl,¹²⁰ 1792. július 12-én egy révi embertől 34 és $\frac{3}{4}$ köbölnyi,¹²¹ 1795 szeptemberében pedig a szalontai Széki Pétertől 30 véka¹²² meszet vásároltak a szentesiek.

A 18. század második felében akadt olyan terményféleség, amiből a város behozatalra szorult. A szentesiek rendszeresen vásároltak borsót és lencsét Pesten.¹²³ Olyan eset is előfordult, amikor a város lovainak Pécskáról hozták a zabot.¹²⁴ 1798-ban Kánvási Erzsébet és Jelenfi István lovas kocsin káposztát hozott Tiszakürtről Szentesre.¹²⁵

A számadáskönyvek szerint a városba az 1740-es és az 1750-es években Oroszázáról és Békésszentandrásról több száz kéve nádat szállítottak.¹²⁶ 1742-ben még azt is feljegyezték, hogy kik voltak azok a szentandrászi emberek, akiktől a nádat vásárolták.¹²⁷

A szentesiek a 18. század második felében rendszeresen vállaltak munkát távoli vidékeken. A vándornyomtatásra vállalkozó helybeli lakosok a jobb megélhetés reményében, keresetkiegészítés céljából keresték fel a bánáti területeket: „*A' múlt 790^{dik} esztendőben Augustus Holnapban Tettes Ns Torontál Vármegyében Situalt Pivodra nevezetű Helységben, több Szentesiekkel együtt én is Két béresseimmel*

¹¹⁵ CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1795. 646.

¹¹⁶ „...*Aradi Martony és több Szentesi Lakosok anyasrol Szenat hordvan fizetek hajo bért.*” CsML SzF V. 1005. a. 15. Mindszent Nagyközség iratai. Főbírói naplók 1794.

¹¹⁷ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1751.

¹¹⁸ „*Környüllalásképpen sürgetvén, mindazonáltal Ádám János azon 46 kt 20 xroknak eő általa a' Város asztalán való le fizetését az Mész hozó ohlahoknak, minekutánna a' mint allitya, az Meszet az Ohláhok előszször le mérték volna.*” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1791. 524.

¹¹⁹ Az Arad megyében fekvő településen Fényes Elek szerint még a 19. század első felében is jelentős mészfőzetés folyt: „*80 mészkemenczéiben évenként 24. 000 köböl igen jó, s messze ismeretes meszet éget.*” Fényes Elek 1851. I.14.

¹²⁰ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1757.

¹²¹ CsML SzF V. A. 102. m/3. Bír. és Köz. Szám. 1792.

¹²² CsML SzF V. A. 102. m/4. Bír. és Köz. Szám. 1795.

¹²³ CsML SzF V. A. 102. m/3. Bír. és Köz. Szám. 1781.

¹²⁴ CsML SzF V. A. 102. m/2. Bír. és Köz. Szám. 1779.

¹²⁵ CsML SzF V. A. 102. b/4. Tan. Ir. 1799. 754.

¹²⁶ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1750.

¹²⁷ CsML SzF V. A. 102. m/1. Bír. és Köz. Szám. 1742.

nyomtatni, s élelmet keresni kéntelenítettem.”¹²⁸ Ugyanebben az esztendőben feltehetőleg hasonló célból jártak Feketicsen is.¹²⁹

A gazdasági kapcsolatokon túlmenően a források gyakran megemlékeznek a kor utazási szokásairól, az idegen környezethez történő alkalmazkodásról is. Úgy tűnik, hogy az utazás során nagy szerep jutott a korábban szerzett tapasztalatnak, helyismeretnek, jóllehet még ezek birtokában is számos nehézséggel kellett szembenézniük a távoli vidékeken megforduló szentesieknek. Jó példa erre az a már korábban idézett per, amely 1798-ban került a városi tanács elé: „*Amidőn az Szabadszállási határon nagy darabon mentünk volna vizet nem kapván tudakozottunk hol lehetne meg itatni. Csuts Istvánt igazgattak egy tavolyab lévő Vetselyi Szállásra hogy ottan meg itathatna; én pedig ahol már máskor is itattam Vetselyi Szálláson gondolván hogy ottan az egyik falkát meg itatthatom. Mint egy ozsonya tályon két fele kellet menni mint hogy bizonytalanok voltunk hogy egy kuton anyi marhát meg lehetne itatni.*”¹³⁰ Az utazásra vállalkozók rendszerint nem egyedül, hanem többen indultak útnak. A távolsággal természetesen a kockázatvállalás mértéke is növekedett, ezért célszerűnek tűnt, ha több személy utazott együtt. Ezeknek az alkalmi társulásoknak feltehetőleg voltak meghatározott, írásban nem rögzített szabályai. Erre találunk utalást az 1790-es esztendőben Lakos és Kováts Varga Sámuel között lezajló perben: „*Az igaz dolog, hogy ennek előtte egynehány napokal mind én, mind Varga Sámuel Pestre Szándékozván, a' Felebaráti, s mások által gyakorlani tapasztalt és magunk által is sokszor cselekedet utazó barátsággra, az utban egymást meg segítő boldogításra, és a' bátorságosabban lehető utazásra nézve mind én, mind pediglen eő, hogy együtt utazhassunk kaptunk az alkalmazosságon...*”¹³¹ Az idézetből az sajnos nem derül ki, hogy az emlegetett utazási „szerződésnek” mi volt a valódi tartalma, milyen jogai és kötelességei lehettek a feleknek.

Összegzés

Szentes város polgárai a 18. században kiterjedt és szerteágazó gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkeztek. Ezzel magyarázható, hogy a szentesiek gyakran megfordultak távoli vidékeken, amelyekkel szoros együttműködésben álltak. Annak ellenére, hogy a város 1730-tól három országos vásár tartására kapott szabadságot, a helybeli lakosság rendszeres látogatója volt a környékbeli valamint lakóhelyüktől messze fekvő települések sokadalmainak is. A szentesiek az általam vizsgált időszakban főként a debreceni, a fehérvári, a gyöngyösi, a gyulai, a kecskeméti, a mezőtúri, a pesti és a vásárhelyi vásárokat keresték fel.

Az árucserében a helybeli görög és zsidó kereskedőkön kívül a város polgárai is jelentékeny szerepet vállaltak. Természetesen a kereskedelemben az általam vizsgált mezővárosi közösségnek csak egy szűk rétege vett részt. Ide sorolhatjuk azokat a szentesi lakosokat, akik közösen kezdtek vállalkozásba a biztos haszon reményében.

¹²⁸ CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1791. 496.

¹²⁹ CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1790. 478.

¹³⁰ CsML SzF V. A. 102. b/3. Tan. Ir. 1798. 733.

¹³¹ CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1799. 780.

Leggyakrabban állat- illetve terményfelvásárlásba fektették tőkéjüket. A lovakat és a marhákat a helyi gazdáktól vásárolták, majd túladtak rajtuk. Az alkalmi vagy állandó jelleggel kereskedést folytató személyek mellett a szentesi társadalom mobil rétegéhez tartoztak azok a marhahajtók és fuvarosok¹³², akik rendszerint valamelyik helybeli kereskedő jószágát vagy áruját szállították. A kereskedelemben résztvevő szentesiek mellett feltétlenül meg kell emlékeznünk azokról a személyekről is, akik távoli vidékek, települések árucikkeit közvetítették a mezővárosi közösség felé vagy pedig a helyben megtermelt javakat vásárolták fel. Láthattuk, hogy ezek az emberek rendszerint kereskedők, céhes iparosok voltak.

Szentes a 18. században rétegzett kapcsolatrendszerrel bírt. Bizonyos településekkel a város egyidejűleg többféle kapcsolatban állt, másokkal viszont elvétve, egy-egy kivételes esetben működött együtt. Ennek tudható be, hogy az utazásra vállalkozók otthonosan mozogtak azokon a területeken, ahol rendszeresen megfordultak. A távolság növekedésével viszont együtt járt a kockázatvállalás is. Jó példa erre az 1790-es esztendő is, amikor a mostoha időjárási viszonyok miatt a jószágállomány egy részét távoli vidékekre kellett hajtani.

A levéltári forrásokban szereplő településeket áttekintve azt tapasztaljuk, hogy Szentes gazdaság-kereskedelmi kapcsolatai meghatározott tájegységekkel voltak intenzívek. Ebben feltehetőleg az eltérő földrajzi adottságok játszottak szerepet, de jelentősen befolyásolták a politikai-társadalmi viszonyok is.

A tanulmányomban felvázolt gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok hálózata természetesen csak jelzés értékkel bír. A levéltári források ugyanis csak elvétve, egy-egy peres ügy kapcsán számolnak be ezekről a viszonyokról. Emiatt előfordulhat, hogy egy-egy távoli vidékkel fennálló intenzív kapcsolatrendszeréről hallgatnak a dokumentumok, annak ellenére, hogy az adott korban teljesen megszokott és bevett gyakorlatnak számított a kapcsolattartás.¹³³

¹³² „Az fellyebb el múlt 1779 dik Esztendőben Szekeresse lévén az öreg Koszta Görögnek János fővételekor esendő Pesti vásárkor Dohány alá, Le rakván az dohánt Pesten, meg állottunk egy parton közönségessen mi szekeresek, t.i. Solyom János Ur Búzi György, Gál István és én magam Kúti István én az többek között Asztalos Barak János számára szegődtem deszka alá Szekeremmel.” CsML SzF V. A. 102. b/1. Tan. Ir. 1780. 333.

¹³³ Valószínűleg a 18. század második felében jelentős lehetett a halkereskedelem is, amelyről sajnálatos módon a források igen szűkszávan nyilatkoznak: „Alabbirt ennekelőtte két esztendővel, midőn halásztam volna más halász társaimmal a' Mákots érben Szentesen lakó Kóródi József hozzánk jött, és minthogy akkorba gazda személye voltam meg=alkudott vélem a' halra oly formán, hogy a' mit foghatunk másnak ne adjuk hanem nékie, melyly végre foglalótis adott nékem egy forintot. melylyet nem lévén fő gazda leg=ottan vittem Pállavits József Uramnak. Szolgálván a' Szerentse, a' melyly halatt fogtunk /: ám bár három hallal Kereskedő Oláhok eleget Kérték:/ félvén a' kártól másnak, nem mertünk adni...” CsML SzF V. A. 102. b/2. Tan. Ir. 1787. 452.

IRODALOM

- BÁCSKAI Vera-NAGY Lajos
1984 Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest
- BÁLINT Sándor
1977 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Második rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976/77-2. Szeged
- BARNA Gábor
1988 A tutajozás kulturális jelentősége a Közép-Tisza és a Hármas-Körös mentén. Ethnographia XCIX. 189-212.
- BARTA János
1977 Falu és külvilág. Herman Ottó Múzeum Közleményei 16. 83-93. Miskolc
- BARTA László
1979 A szentesi örökváltság. Szeged
- BARTA László-LABÁDI Lajos
1995 Szentes város levéltára. Szeged
- BARTA László-LABÁDI Lajos-TAKÁCS Edit
1986 Csongrád megye levéltára 1723-1950. Szentes
- BAUSINGER, Hermann
1995 Népi kultúra a technika korszakában. Budapest
- BÉL Mátyás
1977 Pest megyéről. Szentendre
- BELLON Tibor
1996 Beklen. A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII-XIX. században. Karcag
2001 Áruszállítás az Alföld folyóin. In: Hála József-Szarvas Zsuzsa-Szilágyi Miklós (szerk.): Számadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. 273-288. Budapest
- CSOMA Zsigmond
1998 Falusi környezet – nagyvárosi ellátás. Budapest a kert-, a szőlő- és bortörténet városa. Centrál-Európa alapítványi könyvek 7. Budapest
- DANKÓ Imre
1963 A gyulai vásárok. Gyula
1991 A magyar vásárok néprajza. In: Domonkos Ottó (főszerk.) Magyar Néprajz III. Kézművéség. 637-702. Budapest
- ÉGETŐ Melinda
1993 Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés története a középkortól a múlt század közepéig. Budapest
- EPERJESSY Géza
1967 Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686-1848). Budapest
- EPERJESSY Kálmán
1971 Csanád megye az első katonai felvétel (1782-1785) idején. Makó
- ERDEI Aranka
1975 A XIX. század első felének jobbágyparaszti árutermeléséhez. Agrártörténeti Szemle XVII. 3-4. 463-476.
1986 Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 13.) Gyula
- FÉNYES Elek
1836-40 Magyar Országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben I-VI. Pest
1851 Magyarország geographiai szótára. I-IV. Pest
- FILEP Antal
1973 Az alföldi népkutatás úttörője Kiss Bálint. Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv. 169-178. Szolnok

- FILEP Antal – SZOLNOKY Lajos
1979 Kallómalom. In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon. II. 727-730. Budapest
- HERCZEG Mihály
1980 A Csongrád-vásárhelyi uradalom kialakulása (1709-1848). Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből IV. 61-128. Szeged
- KÁLLAY István
1971 A székesfehérvári vásári bíraskodás 1688-1790. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. 103-125. Székesfehérvár
- KÁROLYI Zsigmond – NEMES Gerzson
1975 Az ősi ártéri gazdálkodása és a vízi munkálatok kezdetei. (895-1846). Vízügyi Történeti Füzetek, 8. Budapest
- K. CSILLÉRY Klára
1980 Komáromi bútor. In.: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon. III. 245-246. Budapest
- KIS Bálint – BÉLÁDI István – GÁL István
é.n. A Szentesi Refor Ekkllesia Históriaja 1700 dik Esztendőőtől fogva 1800-ig, mely, ben, ennek állapotja, nevezetesebb Tagjainak életek, emlékezetet érdemlő Dolgaik-Változásai összeszedetve elő adódnak Tiszt. Béládi István, Gál István és Kis Bálint által I. kötet.
é.n. A Szentesi Refor Ekklésia Históriajának folytatása 1801-dik esztendőőtől fogva 1825-ig, melyben ennek állapotja, nevezetesebb Tagjainak életek, emlékezetet érdemlő Dolgaik, Változásai összeszedetve előadódnak predikátor Kis Bálint által II. kötet. A Szentesi Református Központi Egyházközség tulajdonában.
- KIS Bálint
1992 A Békés-Bánáti Református Egyházmegye története (1836). Szeged-Békéscsaba
- KISS Lajos
1956 Vásárhelyi híres vásárok. Szeged
- LABÁDI Lajos
1995 Szentes város közigazgatása és politikai élete (1849-1918). Szeged
2000 Szentes vázlatos története a 11. századtól 1914-ig. In: Kis-Rácz Antalné-Labádi Lajos-Vörös Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve I. 99-199. Szentes
- LÁBADI Károly
1994 Kopács, a víz melletti falu. Budapest
- LACKOVITS Emőke-LUKÁCS László
1987 A vásárok és az árucsere néprajza a Közép-Dunántúlon. Székesfehérvár
- MÁDAY Pál
1962 Szarvas története. Szarvas
- MÓD László
2001 Görög kereskedők Szentesen a XVIII-XIX. században. kézirat
2002 Szentes város gazdasági kapcsolatai a XVIII. század második felében. In: Nagy Vera (szerk.): Dömötör János emlékkönyv. Tanulmányok a 80 éves Dömötör János tiszteletére. 77-95. Hódmezővásárhely
- NAGY MOLNÁR Miklós
1985 A medvesaljai községek gazdasági jellegű falun kívüli kapcsolatai. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Gömör néprajza I. 133-147. Debrecen
- NOVÁK László
1978 Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVII-XIX. században In: Novák László (szerk.): Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. 9-168. Nagykőrös
- NYÍRI Antal
1977 Szentes nyelvi sajátosságai és az irodalmi nyelv. In: Péter László (szerk.): Szentesi Tanulmányok. 71-79. Szentes
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1993 A magyar állattartó kultúra korszakai. Kapcsolatok, változások és történeti rétegek a 19. század elejéig. Budapest

- PAPP Imre
1971 Amiről a szentesi református egyházközségek házasságkötési anyakönyvei beszélnek. Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára 340-72
- PASZTERNÁK István
2000 A honfoglalástól a török hódoltság koráig. In: Kis-Rácz Antalné–Labádi Lajos–Vörös Gabriella (szerk.): Szentes helyismereti kézikönyve I. 69-97. Szentes
- PETIK Ambrus
1961 Békés megye leírása (1784). Gyula
- POZSÁR István
1912 A csongrádmegyei céhek története. Csongrád
- SIMA László
1914 Szentes város története I. kötet. Szentes
- SZABADFALVI József
1970 Az extenzív állattartás Magyarországon. Műveltség és Hagyomány XII. Debrecen
1984 Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből. Studia Folkloristica et Ethnographica 10. Debrecen
- SZIKSZAI Mihály
2000 Révek, átkelőhelyek a Tiszán. In: Sári Zsolt (felelős szerk.): Ezerév a Tisza mentén. 173-202. Szolnok
- SZILÁGYI Miklós
1966 Egy inséges esztendő hatása a gazdálkodásra. In: Adatok a Nagykunság XVIII. századi néprajzához. Szolnok
1993 Egy alföldi mezőváros külső kapcsolatai a 18. század második felében. Népi kultúra–Népi társadalom XVII. 201-220. Budapest
1995 Mezővárosi társadalom – paraszti műveltség. Történeti-néprajzi adatok és elemzési kísérletek. (Folklor és Etnográfia 87.) Debrecen
2000 Kapcsolatok a külvilággal. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom néprajz. 830-865. Budapest
2002 A gyomaiaiak regionális árucseré- és munkakapcsolatai a 18. század végén és a 19. század első felében. Néprajzi Látóhatár XI. 1-4. 299-314.
- SZÜCS Judit
1996 A vizekhez kötődő munkák, iparok képviselői Csongrádon a 19. században. Oppidum. 89-102. Csongrád
- TÁBORI György
1966 A körösi fausztatás történetéből. Békési Élet II. 3. 41-49.
- TAKÁCS Edit (közreadja)
1997 Petrák-krónika. Szentes-Szeged.
- TAKÁCS Péter–UDVARI István
1989 Adalékok a 18. századi zempléni vásárok és a vásározó zempléni lakosok történetéhez. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. 359-381. Miskolc
1991a Adalékok Abaúj vármegye 18. század végi vásáraihoz és az Abaúj megyei lakosság vásározási szokásaihoz. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. XXVIII-XXIX. 195-207. Miskolc
1991b Adalékok Gömör megye lakóinak vásározási szokásaihoz és a gömöri vásárok 18. század végi történetéhez. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. XXVIII-XXIX. 209-225. Miskolc
1993 Adalékok a Szepes megyei vásárok és a vásározó Szepes megyei úrbéres lakosság 18. század végi történetéhez. Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. XXX-XXXI. 171-180. Miskolc
2000 Adalékok Trencsén megye vásáraihoz és a Trencsén megyei lakosság 18. század végi vásározási szokásaihoz. Ethnographia CXI. 87-125.
- UDVARI István–VIGA Gyula
1993 A javak cseréje, munka és vándorlás Sáros megyében a 18. század közepén. Népi Kultúra–Népi Társadalom XVII. 165-200. Budapest

*The economic links of a market town in the south-eastern part of the
Great Hungarian Plain in the 18th century*

by LÁSZLÓ MÓD

The citizens of the town of Szentes had an extensive and widespread network of business and trade relations in the 18th century. That is why the people of Szentes often went to remote places with which they were in close co-operation. Despite the fact that in 1730 the town itself was licensed to host three national fairs, members of the local population regularly frequented fairs at both nearby and more far-off places. In the period investigated here the people of Szentes travelled to fairs mainly in Gyöngyös, Mezőtúr, Gyula, Kecskemét, Hódmezővásárhely, Debrecen, Fehérvár and Pest.

Local Greek, Jewish and Hungarian merchants were actively engaged in trading. Naturally, only a thin stratum of the respective communities of the market towns studied here actually participated in trading. One such stratum included the residents of Szentes, who launched a joint enterprise hoping that they would be able to reap greater profits in this way. Their investment was the buying in bulk of crops and livestock. They purchased horses and cattle from local farmers, then sold them. As well as the persons engaged in trading either temporarily or on a regular basis, there were wranglers and hauliers who drove the animal stock and transported the goods of local merchants. These two groups also formed part of the mobile strata of the local society of Szentes. Besides the merchants of Szentes, the persons who either brought goods to Szentes from remote areas or bought locally produced goods in bulk also deserve a mention. As a rule, they were either merchants or craftsmen belonging to guilds.

Szentes had a stratified system of relationships in the 18th century. It had several different types of links with certain settlements at the same time, and only occasional ones with others in some exceptional cases. Needless to say, the travellers were quite familiar with the places that they frequented. However, distance also meant taking risks. A prime example of this was the year of 1790 when, due to adverse weather conditions, a portion of the livestock had to be driven to faraway areas.

Going through the places cited in archives revealed that the business and trade links of Szentes were especially strong with certain regions. The reasons for this being the case may have had something to do with the differing geographical features but various social and political factors also played a part.

The network of business and trade links outlined in this study merely provides a glimpse of what things were probably like at that time. For archive sources only touch upon these factors in connection with lawsuits. Thus, it may happen that the documents fail to mention a strong network of ties with a faraway region despite the fact that it was common practice in that age for traders to keep in touch.